

citează un pasaj semnificativ din *Problemele pseudo-aristotelice* (XIX 48), dar argumentul mi se pare departe de a fi concludent și soluția rămâne să mai fie dezbătută.

Mai multe tabele amănunțite, în care se extrag din documentele epigrafice informații privitoare la poeții participanți la întrecerile delice, la sumele cheltuite cu titlu de *choregikon*, la artiștii prezenți la *Soteriile* din Delfi, la locurile de proveniență a participanților la *Soterii* și la artiștii dramatici pomeniți printre componenții *Pythaidelor* ateniene, — pe lângă o bibliografie bogată a problemelor tratate, — completează fericit această conștiincioasă monografie, destinată să devină pentru specialiștii teatrului antic un indispensabil instrument de lucru.

D. M. Pippidi

PIERRE GRIMAL, *Essai sur l'art poétique d'Horace*, Paris, Société d'Édition d'Enseignement Supérieur, 1968, 241 p.

Profesorul Pierre Grimal ne oferă o nouă mărturie de prodigioasă activitate, realizată într-un ritm uluitor, atît în domeniul cercetării științifice minuțioase, cît și în cel al popularizării culturii și civilizației latine. Cartea de față are următorul sumar :

Introduction ; chapitre I : Les données biographiques ; chapitre II : Postulats aristotéliens ; chapitre III : La « cause formelle » ; chapitre IV : La « cause matérielle » ; chapitre V : La « cause finale » ; chapitre VI : La « cause efficiente ». Se adaugă două apendice — al doilea fiind bibliografia cărții — și un index.

Autorul începe prin a mărturisi că va încerca să restituie coerența fundamentală și semnificațiile majore ale lungului poem al lui Horațiu consacrat problemelor creației literare, depășind complicatele și insidioasele probleme ale surselor, atît de controversate. Profesorul Grimal consideră că epistola în versuri adresată Pisonilor a fost compusă în jurul anului 15 î.e.n., între epistola către Florus și cea către August și că ea este dedicată membrilor unei familii care cultiva tradițiile filozofiei și esteticii epicureice. De aci și concluzii importante privitoare la semnificațiile și la procesul de redactare al *Artei poetice* : « Quoi qu'il en soit, il est certain que Horace, dans l'Épître aux Pisons, n'en vient pas, pour la première fois, à des théories qu'il ne connaîtrait que par ouï-dire, à la suite de la lecture récente et hâtive, de quelque manuel, celui de Néoptolème, par exemple. *L'Art poétique* est en réalité le fruit d'une longue méditation sur des problèmes qui lui étaient familiers et n'étaient pas non plus étrangers aux trois amis qui recevaient l'épître ou du moins au plus âgé d'entre eux » (p. 35). Ocupîndu-se în esență de teatru, Horațiu nu alcătuiește un manual tehnic, precum ulterior Boileau, ci valorifică experiența sa artistică personală, străduindu-se să restituie condițiile în care se conturează frumosul poetic, « la beauté poétique » (p. 39). Reflexiile sale sînt însă nutrite de filozofia greacă și în primul rînd de cea aristoteliciană. Pe urmele altor cercetători, autorul remarcă ecourile unor postulate ale Stagiritului, ca cel al priorității eposului în raport cu tragedia, al primatului acțiunii în structurarea dramei, al caracterului mimetic specific creației artistice, al inteligibilității operei literare, modelate de un *eidos*, o *forma*. Sub aparenta dezordine compozițională a epistolei horatiene, autorul descifrează un plan, concretizat în analiza a patru „cauze” aristoteliciene, în succesiunea a patru puncte de vedere care pot explica obiectul. Profesorul Grimal

observă că aceste patru „cauze” sînt enumerate de Seneca în *Ep.* 58, 20: cauza formală — *forma* —, cauza materială — *materia* —, cauza finală — *propositum* — și cauza eficientă — *opifex*. Cartea sa se structurează tocmai prin investigarea acestor patru „cauze” în corpul poemului: astfel „cauza formală” ar acoperi v. 1—45, „cauza materială” v. 46—118, „cauza finală” v. 119—224, iar „cauza eficientă” v. 295—476. În capitolul rezervat cauzei formale autorul discerne momentul în care opera se naște din noaptea gestației, preconcepția obiectului proiectat, procesul descoperirii formei la care se conformează opera de artă (p. 67). Capitolul consacrat cauzei materiale abordează condițiile înscrierii materiei, limbajului în forma concepută, de unde ar rezulta o filozofie a limbajului, imaginat ca o mimică a sufletului, a ființei lăuntrice (p. 127). Scopul, cauza finală o reprezintă imitația unei acțiuni structurate: de aci recomandările privitoare la caractere, la organizarea acțiunii etc. Capitolul rezervat cauzei eficiente este mai scurt și se referă la articularea poeziei ca rezultat al activității conștiente a artistului, guvernată de *decorum*.

Cartea profesorului Grimal poate fi foarte utilă și studenților, cercurilor celor mai largi de cititori, căci expunerea este realizată într-o formă agreabilă și se întemeiază pe un subsol concentrat și pe o bibliografie esențială. Însă totodată lucrarea prezintă un interes deosebit și pentru specialiști datorită strălucirii demonstrației. Ținem să subliniem în mod special ideea coerenței reflecțiilor horațiene, desfășurate pe baza unui plan riguros modelat (p. 209), a fuziunii dintre bogata experiență artistică a poetului și pregătirea sa filozofică, în primul rînd aristotelică, dar și epicureică (ni se pare astfel pertinentă demonstrația sensului prevalent epicureic de „necesitate” pe care-l dobîndește conceptul de *usus* în *Arta poetică* p. 19, 92—93, 97), pe baza unui permanent dialog întreținut între intuiția poetică a lui Horațiu și doctrinele la care aderă. Prioritatea este, cum arată autorul, experiența literară și romană a lui Horațiu, căci tradiția aristotelică este integrată „dans un ensemble romain et pour exprimer une pensée inspirée par les problèmes romains” (p. 177). Abundă de asemenea observațiile de detaliu foarte judicioase: cităm astfel pasajele dedicate artelor plastice romane ale epocii, picturii și sculpturii, utilizate pentru a pune în valoare unele aspecte ale meditațiilor estetice horațiene, notațiile referitoare la tragediile lui Seneca, enunțate de un profund cunoscător al filozofului din Cordoba etc. Interesante sînt și raporturile matematice pe care le stabilește autorul în structura poemului horațian, între diversele lui compartimente.

Desigur, analiza implicațiilor ideilor estetice ale lui Horațiu poate fi extinsă. Astfel, semnificațiile concepțiilor enunțate în *Ars poetica* pot dobîndi noi dimensiuni, dacă se iau în considerație și ideile literare profesate de Horațiu în primele sale creații poetice. De asemenea, poate fi fertilă și o analiză detaliată a stilului horațian. Totodată ni se pare că, chiar dacă Horațiu și-a conceput teoria literară ca un „sistem” mobil, congruent, realitățile poetice ale epocii, ulterior clasicizării au convertit indicațiile și opiniile poetului într-o estetică normativă, căreia adepții noului stil aveau să i se opună intențional la jumătatea secolului I e. n. Dar investigațiile pe aceste direcții ar fi depășit în bună măsură obiectivele esențiale ale cărții profesorului Grimal și, de altfel, unele notații privind problemele menționate aci de noi nici nu lipsesc cu desăvîrșire. Socoțim, de asemenea, prețioasă utilizarea lui Valéry și a altor moderni pentru a lumina experiența lirică și teoretică horațiană, iar stilul fermecător în care sînt construite demonstrațiile contribuie substanțial și el la seducția cititorilor acestei atât de interesante și de consistente cărți.

Eugen Cizek